

SONJA NOVAK LUKANOVIČ

JEZIK MANJŠINE IN IZOBRAŽEVANJE

Uvod

V večkulturni družbi ima izobraževanje posebno pomembno vlogo, njegova funkcija je široka in posega tako na področje posameznikovega razvoja kot na področje širše družbe. Izobraževanje je na eni strani instrument pridobivanja poklicne kvalifikacije posameznika, na drugi strani pa je instrument posameznikovega osebnega razvoja in transmisije različnih kulturnih vrednot. V številnih modernih družbah pa se je zaradi zaposlenosti obeh staršev in odtujenih odnosov v družini vloga in položaj izobraževanja kot enega od nosilcev socializacije spremenila oziroma povečala.

V pluralističnih družbah ali okoljih, za katere je značilna različna kultura in v katerih prevladujejo različne vrednote posameznika ali skupine, je izobraževalni proces tisti, ki ustvarja pogoje, da učenci osvojijo kompleksnost in kontradiktornost družbe in tako gradijo odnose tolerantnosti, razumevanja, spoštovanja na individualni in družbeni ravni/med posamezniki, med skupinami, med državami / (Batelaan, P. & Gundara J., 1991). Izobraževanje v večkulturni družbi je vedno obravnavano v zgodovinskem kontekstu in je integralni del političnih in ekonomskih struktur družbe.

Prav zaradi pomembne vloge, ki jo ima izobraževanje pri ustvarjanju pogojev, ki zagotavljajo sprejemanje in spoštovanje kulturne različnosti, smo na narodnostno mešanem območju v Prekmurju opravili krajšo študijo, s katero smo želeli oceniti uspešnost dvojezičnega izobraževanja. Uspešnost je zelo širok pojem in je seveda lahko definirana na osnovi različnih aspektov, povezana je tudi s kvaliteto samega izobraževanja. Nas sta zanimala predvsem dva kazalca uspešnosti, ki se kažeta v

-uspešnem nadaljevanju šolanja;

-uspešnem nadaljevanju učenja jezika manjšinske populacije, to je v učenju madžarskega jezika.

Metoda dela

Študija je longitudinalno zastavljena. Rezultati, ki jih predstavljamo v tem prispevku so rezultati, ki odražajo realnost ob koncu leta 1991 in ob začetku 1992. Vprašalnik smo poslali konec leta 1991 generaciji učencev (vzorec je štel 121 učencev), ki je končala dvojezično osnovno šolo Drago Lugarič v Lendavi v šolskem letu 1982/83. Za to generacijo smo se odločili, ker smo sodili, da si je posameznik v letih po končani dvojezični osnovni šoli, na osnovi lastnih izkušenj in pod vplivom okolja, izoblikoval svoj pogled in svoje lastno vrednotenje dvojezičnega izobraževanja in s tem dvojezičnosti kot družbenega fenomena. Drugi motiv za izbiro te generacije pa je bil, da je bil leta 1982 v Sloveniji sprejet poseben zakon, ki je podrobneje opredeljeval dvojezično vzgojo in izobraževanje in tudi vlogo poučevanja manjšinskega jezika v nadaljevanju šolanja.

Vprašalnik je bil kratek in enostaven, ker smo se zavedali, da bi dolg in kompliciran vprašalnik pri posamezniku povzročil psihološko bariero in nam

nanj zato ne bi odgovoril. Vprašalnik je bil v slovenskem in madžarskem jeziku, posamezniku pa smo prepustili, da sam odloči, v katerem jeziku bo odgovarjal. Vprašalnik smo poslali po pošti. Za metodo po pošti smo se odločili, ker nam je le tak način omogočil izvedbo študije. Prav tako pa smo sodili, da nam lahko že število vrnjenih vprašalnikov nakaže odnos posameznika in s tem družbe do dvojezičnega izobraževanja in do narodnostne problematike.

Predstavitev nekaterih rezultatov

Na vprašalnik nam je odgovorili 42,28 odstotka generacije učencev. Po našem mnenju je odstotek relativno visok predvsem zato, ker moramo upoštevati izvedbo po pošti. Prav zato rezultat potrjuje uspešnost študije in kaže tudi na pozitiven odnos posameznika do problematike, ki jo obravnavamo. Večina vprašalnikov je bila izpolnjenih v slovenskem jeziku, le manjhen delež v madžarskem jeziku. Izbor jezika pri odgovarjanju v anketi ustreza rezultatom, ki smo jih dobili ob analizi jezikovnih kontaktov posameznika. Vzorec je bil po narodnostni pripadnosti in tudi po materinem jeziku heterogen, čeprav prevladujejo Slovenci. Jezik predstavlja tiho dimenzijo etničnosti in ni nujno povezan z etnično identiteto posameznika (Edwards, 1990), rezultati v naši pa študiji potrjujejo povezavo jezika in etnične identitete. Materin jezik posameznika ustreza njegovi narodnostni pripadnosti.

Študija je bila v prvi vrsti usmerjena v ugotavljanje **uspešnosti dvojezičnega izobraževanja** in sicer v en aspekt te uspešnosti- v **uspešno nadaljevanje učenja jezika manjšinske populacije**. Eden izmed pomembnih ciljev dvojezične osnovne šole je, da posameznik, pripadnik večinske ali manjšinske populacije dojame večkulturno oziroma dvojezično okolje, v katerem živi in da je zaradi ustvarjanja sožitja potrebno razumeti in znati tudi jezik svojega soseda, ki je različen. In prav šola je tista osnovna institucija, kjer se pridobiva znanje. Za doseg omenjenega cilja pa se dvojezično izobraževanje ne sme zaključiti na stopnji osnovne šole, ampak mora obstojati tudi v nadaljevanju šolanja.

Uspešno nadaljevanje učenja madžarskega jezika v nadaljevanju šolanja, to je po končani osnovni šoli pa pomeni, da obstoja **kontinuiteta** dvojezičnega izobraževanja. Kontinuiteta dvojezičnega izobraževanja zrcali korelacijo med uspešnostjo dvojezične osnovne šole in odnosom posameznika do dvojezičnosti, ne kaže pa stopnje jezikovnega znanja posameznika. O pomembnosti kontinuitete opozarjajo tudi drugi avtorji (O'Murchu, 1986), kajti prav zagotavljanje kontinuitete dvojezičnega izobraževanja daje osnovo za razvijanje dvojezičnosti na individualni in družbeni ravni. Nadaljevanje učenja manjšinskega jezika ne glede ali je le ta materin ali drugi jezik poteka v Sloveniji na dva načina:

- jezik je lahko učni predmet in učni jezik ali pa obvezen učni predmet v okviru vzgojnoizobraževalnega procesa;
- učenje jezika je učenčeva subjektivna izbira, ure jezike predstavljajo fakultativni predmet.

Prvi in drugi način učenja manjšinskega jezika vsebujeta razlike, ki obstojajo tako pri motivaciji posameznika za učenje manjšinskega jezika, pri vrednotenju posameznih jezikov kot tudi pri stopnji znanja jezika manjšinskega jezika.

Sistematično, kontinuirano učenje jezika skozi izobraževalni proces, če je seveda ta kvaliteten, brez dvoma vpliva na stopnjo znanja jezika, na jezikovno kompetenco posameznika in tako tudi na izbor jezika posameznika v jezikov-

nih kontaktih. Prav nesposobnost ali pa težave pri izražanju v drugem jeziku mnogokrat predstavljajo psihološko bariero in posameznik se raje odloči uporabljati svoj materin jezik. Tako izbor jezika v različnih jezikovnih stikih posameznika na eni strani indirektno zrcali uspešnost ali neuspešnost jezikovnega cilja dvojezičnega izobraževanja. Uspešna dvojezična šola z zagotovljeno kontinuiteto predstavlja enega od družbenih faktorjev, ki vplivajo na jezikovne stike posameznika in s tem na ohranjanje ali izginjanje manjšinskega jezika.

Komunikacija v enem jeziku ali v dveh in pa funkcionalna diferenciacija posameznih jezikov v večkulturnem okolju pa ni samo posledica neustrezne izobraževalne politike ali pa njenega neustreznega izvajanja, ampak je vedno integracija številnih faktorjev- družbenih in ekonomskih, ki so v medsebojni soodvisnosti. Med faktorji, ki smo jih zaznali tudi pri obravnavanju naše ankete in ki vplivajo na jezikovno izbiro posameznika v različnih jezikovnih stikih so naslednji (Fantini, A.E., 1985):

- položaj, v katerem se jezikovno dogajanje izvaja (čas, prostor)
- tema pogovora
- oblika komunikacije (pisna, ustna)
- način izvajanja
- funkcija interakcije
- udeleženci (status, poklic, starost, narodnost)

Prav jezikovno obnašanje posameznikov v večkulturni/večejezični družbi pa kaže tudi na procese, ki potekajo od asimilacije, sožitja pa do izolacije, ki jih zaznamujejo ohranjanje manjšinskega jezika in pa stopnja jezikovnega premika (language shift).

Analiza odgovorov naših anketirancev potrjuje prisotnost družbenih faktorjev, ki vplivajo direktno in indirektno na jezikovno izbiro posameznika ter na jezikovni premik. Prav tako pa smo poizkušali ugotoviti ali obstoja povezava med izbiro jezika v komunikaciji posameznika in kontinuiteto dvojezičnega izobraževanja.

Uspešnost dvojezične osnovne šole se kaže v uspešnem nadaljevanju šolanja. Večina učencev iz obravnavanega vzorca (96,1%) je nadaljevala s šolanjem na različnih srednjih šolah. Več kot polovica jih je ostala v Lendavi, ostali so odšli v Mursko Soboto ali Maribor. Več kot polovica (61,5%) se je po končani srednji šoli zaposlila, ostali pa so nadaljevali študij na različnih višjih in visokih šolah v Ljubljani ali Mariboru. Rezultati naše študije kažejo, da so se posamezniki odločali predvsem za študij v Mariboru in to na ekonomski, pedagoški in tehniški fakulteti.

Izobrazbena stopnja učencev, ki jih v vzorcu obravnavamo je višja kot pa je izobrazbena stopnja njihovih staršev. Prav tako ne obstoja razlika med spoloma, kot to poročajo študije opravljene na Irskem (MacKinnon, 1986). Razlika v izobrazbi glede na spol pa je opazna pri njihovih starših, ko imajo v večini primerov matere samo osnovno šolo (61,5%), zelo majhen odstotek pa jih ima višjo ali visoko šolo. Razliko v izobrazbeni stopnji glede na generacijo in tudi na spol lahko pripišemo izboljššanemu družbeno-ekonomskemu položaju družbe in spremenjenemu položaju ženske v družbi. Večje in boljše možnosti izobraževanja pa je omogočila tudi politika štipendiranja. Približno 73 odstotka vseh učencev je med izobraževanjem prejelo različne vrste štipendij (večina iz združenih sredstev, nekateri solidarnostne, drugi kadrovske).

Anketirance smo na osnovi njihovih odgovorov razdelili v

- skupino, ki je nadaljevala šolanje v Lendavi, ki ima status narodnostno

mešanega območja. S tem je kontinuiteta dvojezičnega izobraževanja tudi zakonsko zagotovljena. Učenje manjšinskega jezika je za te učence, ne glede ali je to materin ali drugi jezik obvezno;

- ter v skupino, ki je šolanje nadaljevala izven narodnostno mešanega območja. Učenje manjšinskega jezika je za te učence njihova subjektivna izbira.

Rezultati so pokazali, da jih večina sodi v prvo skupino in da je tako vsaj večini učencev zagotovljena kontinuiteta dvojezičnega izobraževanja. Med motivi, ki so jih izbrali, zakaj so se odločili nadaljevati šolanje v Lendavi prevladuje najprej pridobitev željenega poklica, nato večja možnost zaposlitve, ki jo daje izbrana šola v Lendavi in na tretjem mestu je kraj šolanja. Iz podatkov o štipendiranju lahko ugotovljamo, da je štipendijska politika družbe vplivala, da je večina učencev po končani dvojezični osnovni šoli nadaljevala šolanje v istem kraju, se tam zaposlila in tako ostala v domačem okolju. Anketiranci ne pripisujejo velikega pomena povezavi učenja manjšinskega jezika in poklicni usmeritvi. Pri analizi teh odgovorov smo pričakovali drugačen rezultat. Izhajajoč iz zakonodaje, pozitivne politične volje družbe do uresničevanja dvojezičnosti na vseh ravneh, smo pričakovali, da bo posameznik čutil potrebo in nujnost, da pri komunikacijah v svojem delovnem okolju obvlada na relativno visoki stopnji oba jezika-slovenskega in madžarskega.

Veliko bolj nas je zanimala skupina, ki ji je zaradi teritorialnega principa urejanja narodnostne enakopravnosti in s tem tudi urejanja vloge jezikov, porušena kontinuiteta dvojezičnega izobraževanja. Ta skupina je v primerjavi s prvo nekoliko manjša (44%), anketiranci pa so obiskovali šole v Murski Soboti, Mariboru, Rakičanu. Za te posameznike je bil glavni motiv izbire šole pridobitev željenega poklica. Čeprav je bila tudi tej skupini zagotovljena zakonska možnost nadaljevati z učenjem manjšinskega jezika, pa posamezniki te možnosti niso izkoristili. Podatek, ki smo ga dobili ni bil spodbuden, kajti samo 4 posamezniki iz našega vzorca /kar predstavlja manj kot 2 odstotka/ so si prostovoljno izbrali madžarski jezik kot predmet na srednji šoli. Glavni motiv te subjektivne izbire je bil predvsem ohranjanje etnične identitete, ker jim je madžarski jezik materin jezik. Ti učenci tudi poudarjajo pomen stopnje znanja, ker v dobrem znanju madžarskega jezika vidijo večje in boljše možnosti zaposlovanja. Nekateri (34,5%) pa se za učenje madžarskega jezika niso odločili zaradi objektivnih zadržkov- neustrezna ura, oddaljenost šole, kvaliteta pouka...

Analiza odgovorov ankete nas opozori na različen pomen, ki ga posamezniki pripisujejo učenju manjšinskega jezika. Razlika je opazna med tistimi, ki so se učili manjšinski jezik na stopnji srednje šole in tistimi, ki se zaradi različnih vzrokov niso učili. Posamezniki, ki se niso odločili za nadaljevanje učenja madžarskega jezika v okviru fakultativnega predmeta (teh je bilo v našem vzorcu približno 42 odstotkov) madžarski jezik sicer sprejemajo kot jezik družbenega okolja, pripisujejo mu enakopraven položaj v okolju, kjer živijo, toda boljše znanje jezika oziroma boljša kompetenca v madžarskem jeziku ni pogoj za pridobitev zaposlitve oziroma za napredovanje v službi. Večina jih tudi meni, da visoka kompetenca v madžarskem jeziku ni potrebna, kajti vsak razume slovensko in tako lahko vse komunikacije potekajo v slovenskem jeziku!! Analiza teh odgovorov je ne nek način kontradiktorna, kajti vsi ti posamezniki/pripadniki večine in manjšine načelno podpirajo dvojezičnost, toda na pragmatični ravni so njihove odločitve nasprotno in so povezane s posameznikovim vrednotenjem jezika. Tako rezultati kažejo na funkcionalno diferenciacijo jezikov. Tudi posamezniki, ki jim je madžarski jezik materin jezik sodijo, da je njihovo znanje

madžarskega jezika dovolj dobro in da ne potrebujejo kontinuitete dvojezičnega izobraževanja, saj je uporaba madžarskega jezika vezana samo na pogovore v domačem okolju.

Večina iz obravnavane skupine na eni strani ocenjuje nadaljevanje učenja manjšinskega jezika kot nepotrebno in daje prednost tujemu jeziku, na drugi strani večina med njimi meni, da je potrebno izboljšati kvaliteto pouka madžarskega jezika. Ure madžarskega jezika bi morale postati bolj zanimive. Prav tako poudarjajo, da fakultativni predmet ni nikoli enakopraven predmet v okviru učnega predmetnika. Zanimivo je, da so prav ti anketiranci ne glede na narodnostno pripadnost pri tem vprašanju pokazali angažiran odnos do izboljšave poučevanja manjšinskega jezika. Prav tako so nekateri zapisali, da v kolikor bi bile ure pouka kvalitetnejše, bi jih tudi sami obiskovali.

S študijo smo želeli tudi ugotoviti ali obstoja povezava med učenjem manjšinskega jezika in izborom jezika v različnih jezikovnih stikih posameznika. Demografska vitalnost, stopnja ekonomskega razvoja, stopnja politične moči in kulturne vrednote vsake družbene skupnosti zagotavljajo tako okolje, ki determinira kvantiteto in kvaliteto možnosti za jezikovne stike. Jezikovni stiki so lahko številni, obsegajo različne oblike in nastopajo v različnih kontekstih. Posameznik v različnih stikih nastopa kot oseba, ki sprejema ali pa kot oseba, ki prenaša oziroma posreduje informacijo. Analiza jezikovnih stikov posameznika v naši študiji kaže na diferenciacijo v izboru jezika med manjšinsko in večinsko skupnostjo. Pripadniki večine-Slovenci se ne odločajo za učenje madžarskega jezika v nadaljevanju šolanja, če to ni obvezno. Zavedajo pa se, da je okolje dvojezično in relativno velik del anketirancev slovenske narodnosti (51,8% Slovencev) je zapisalo, da pri komunikacijah s prijatelji in v okolju uporablja slovenski in madžarski jezik. Čeprav svoje znanje madžarskega jezika ocenjujejo kot slabo, pa sodijo, da je dovolj dobro, da ga lahko uporabljajo za preproste jezikovne stike med prijatelji in v okolju.

Jezikovni stiki pripadnikov manjšinske skupnosti so nekoliko drugačni. Razlika med jezikovnimi stiki posameznikov, ki jim je zagotovljena kontinuiteta izobraževanja v materinem jeziku in tistimi, ki jim je zagotovljeno izobraževanje samo v drugem jeziku pa ni opazna. Jezikovni premiki so vezani na družbene faktorje, ki smo jih v našem tekstu že omenili. Razlika je tudi ali posameznik komunicira v okviru svoje etnične skupine ali izven nje z drugo, večinsko skupino. V komunikacijah z večino prihaja skoraj vedno do jezikovnega premika, ko je manjšinski jezik nadomeščen z jezikom večine. To potrjuje tudi že podatek, da so se v komunikaciji z nami, ki smo jim poslali vprašalnik, odločili uporabljati slovenski jezik, le v 13,5 odstotkih so uporabili madžarski jezik.

V vzorcu, ki ga obravnavamo je kar 25 odstotkov posameznikov, ki živijo v narodnostno mešanih družinah, kjer je eden od staršev Slovenec ali Madžar. Na oblikovanje narodnostne identitete in na izbor jezika v komunikacijah v mešanih družinah vpliva skoraj v vseh primerih mati. Če je mati madžarske narodnosti potem tudi komunikacija doma poteka v madžarskem jeziku, v ostalih primerih pa tudi dvojezično. Zanimiv je podatek, ki na nek način kaže na spoštovanje in uresničevanje večkulturnosti v okolju pa je, da večina (kar 84,6 odstotkov) naših anketirancev (prevladujejo Madžari) v kontaktih s prijatelji ali v okolju uporablja oba jezika- slovenskega in madžarskega. To pomeni, da ti posamezniki s prijatelji slovenske narodnosti komunicirajo slovensko, s prijatelji madžarske narodnosti pa madžarsko.

Sklepne misli

Jezikovni stiki posameznika v družini, s prijatelji in v okolju, kontinuiteta dvojezičnega izobraževanja ter položaj jezika v okolju vsekakor vplivajo na posameznikovo vrednotenje in uporabo manjšinskega jezika in na ustvarjanje večkulturnost. Večkulturnost ne opredeljuje samo jezikovni aspekt, ampak tudi politični, družbeni, izobraževalni, psihološki in ekonomski. Rezultati v naši študiji opozarjajo tudi na **odnos**, ki se ustvarja **med etničnostjo in ekonomskimi faktorji**. Pri posameznikih-tako večni kot manjšini je zelo prisoten ekonomski element, ki posega na področje vrednotenja in tudi na področje etnične identitete posameznika. Tako pri posamezniku prevladuje ekonomska motivacija, ko se odloča za učenje jezika oziroma za izpopolnjevanje (Grenier, G. and Vaillancourt, F., 1983). Prav zaradi ekonomskih faktorjev prevladuje učenje tujih jezikov (angleškega in nemškega) pred učenjem madžarskega jezika, kljub dejstvu, da je madžarski jezik jezik okolja in pa jezik sosednje države. Učenci iz obravnavanega vzorca učenje drugega jezika-ali je le ta jezik okolja ali pa tuj jezik- v večini primerov ne sprejemajo kot kapital, ki pomeni kopičenje znanja, ampak učenje in v končni fazi znanje vidijo kot sredstvo za njihov ekonomski položaj. Če sledimo razmišljanjem nekaterih respondentov lahko pričakujemo, da se bo s povečanim gospodarskim sodelovanjem in z družbeno-ekonomskim dvigom sosednje države Madžarske povečalo zanimanje za učenje in tudi za uporabo madžarskega jezika. Toda ob tem si zastavimo vprašanje: Ali se zaradi teh dejstev ne bo spremenila funkcija madžarskega jezika? Katera varianta jezika bo močnejša- ali tista, ki jezik označuje kot jezik družbenega okolja ali tista, ki mu daje značilnosti tujega jezika ali pa bosta prevladali obe. V končni fazi pa tudi to prispeva k ohranjanju manjšinskega jezika.

Kljub dejstvu, da je določenemu odstotku populacije zaradi različnih vzrokov porušena kontinuiteta dvojezičnega izobraževanja, pa na drugi strani različni parametri (jezikovni kontakti, vrednotenje jezikov) kažejo, da prav dvojezična osnovna šola z izobraževalno in vzgojno funkcijo postavlja temelje, ki zagotavljajo ustvarjanje sožitja v večnarodnostnem/večkulturnem okolju.

REFERENCE:

- Batelan, P., Gundara S. (1991) Cultural diversity and the promotion of values through education. Seminar "Intercultural learning for human rights", Klagenfurt, 28-30. October 1991
- Grenier, G., Vaillancourt, F. (1983) An economic perspective on learning a second language. *Journal of multilingual and multicultural development*, no. 6., str. 471-483
- O'Murchu, H. (1987) Pre-Primary Education in Some European Lesser used languages. *Baile Atha Cliath*.
- Fantini, A. E. (1985) *Language Acquisition of a Bilingual Child: A Sociolinguistic Perspective*. Avon: Multilingual Matters 17.

MacKinnon, K. (1986) Gender, occupation and educational factors in Gaelic language. shift and regeneration. Third International Language Conference, Galway, June 1986.

Summary

THE MINORITY LANGUAGE AND THE EDUCATION

In the paper we are going to present the results of the case study we have performed among one generation of pupils (N= 121) who have finished the elementary bilingual slovene-hungarian school in the ethnically mixed region of Slovenia.

In our study we have been interested mainly in the efficiency of our bilingual type of education and especially in two aspects of successfulness: the successful continuation of schooling and the successful continuation of learning the minority language- in our case the hungarian language.

The successful learning of the minority language at all levels of education indicates the continuation of bilingual education which presents the basis for the development of bilingualism on the individual and social level.

The results of our case study cannot be generalized to all population because it is undoubtedly too small sample but nevertheless such a selected portion of particular social dimension can serve us to indicate some facts and to call attention to changes in the ethnically mixed surroundings and to provide an empirical basis for developing theoretical concepts and hypothesis.